

2.- Във Военната фабрика/Арсенала/ - гр. Казанлък.

/ От 30.IV.1943 до 21.IV.1944 година/.

Заедно с пристигналите от другите военни поделения, временно бяхме настанени в старото казино на фабrikата. На следващия ден ни разделиха по специалности. Най-голяма беше групата на помощник-оръжейниците /80 души/, които бяха с прогимназиално образование. Най-малка беше тази на оръжейните техники ~~започнали на обучение~~ /30 души/. Нашата група на пиротехниците беше по средата /52 души/ със гимназиално образование. Общо цялата школна рота бяхме 162 души. Посочените първи две специалности, веднага бяха преместени в помещенията на Охранителната батарея на завода, а ~~нас~~ пиротехниците оставиха известно време в старото казино, което беше близо до Административната сграда на фабриката. Това ни позволи на 1-ви май да бъдем зрители на тържеството по случай "празника на работниците". По този повод имаше събрание в Новото казино, а след това свири духова музика и се играха народни хора на площадката пред Административната сграда. Участвуваха няколко хиляди работници и служители.

На 2-ри май, ни изпратиха на една железопътна рампа в завода да стоварваме нови 75 миллиметрови бронеизстребителни оръдия. От 3 до 5 май цялата школа бяхме на строи занятия в седния 2-ри противовъздушен полк, за да се подгответим за участие във военният парад по случай "6-ти май" - Денят на храбростта. След парада в гр. Казанлък бяхме в Градски отпуск, позвоилио ни по-добре да опознаем града. Макар и преди да го бях посетявал, ми направиха впечатление градината "Розариум" и хълма "Тюлбите". Казанлък имаше голям военен гарнизон, състоящ се от: 23-ти пехотен Шипченски полк, 2-ри противовъздушен полк, голямо военно летище със самолетна фабрика "Маркони" и Военна

та фабрика. Освен това в града имаше и болитна станция по ро-
зите. Красива беше и околната панорама със Стара планина на
север и Сърнена средна гора на юг. Близостта на минералните
бани в с. Овощник на изток и тия в с. Павел баня на запад, до-
пълнително обогатяваха този център на Розовата долина.

Във 2-ри противовъздушен полк се свързах с двама войни-
ка приятели от с. Трън и Минчо Малешков от махалата в Стара
Загора. Наскоро след това, в същия полк дойде като фетфебел-шпи-
лник и братовчед ми Васил Кънчев/Бобът/.

Малко по-късно, в школата при нас доде и съученика ми
Христо Желев Стоев, върнат от ШЗО поради заекването му.

По този начин не се чувствувах изолиран на новото си място.

От първите получени писма от семейството разбрах, че баща
ми като мобилизиран, е прехвърлен към Трудовите войски/Наро-
делението му работи по строителството на шосето Гълъбово за
Симеоновград.

Едва на 10 май/понеделник/ започнахме редовни занятия. От-
приха ги с църковна служба и слово на началника на фабриката
полковник Рангелов. Началник на нашата школа беше инженер-хи-
мик полковник Станчев, а пряко на нас пиротехниците класен
наставник беше д-р инженер-химик капитан Касъров. Доктората
си беше получил след специализация в Италия по "Барутите и
експлозивите". Нас пиротехниците, заедно с оръжейните техници
ни настаниха на вторият етаж в сградата на Охранителната ба-
тарея, намираща се в най-западния район на фабрика/т/а, почти до
шосето, водещо от Казанлък за с. Бузовград. Срещу изхода на
го, беше кръмата "Баба Вида", за която ще споменавам и по-къс-

Леглата в помещението бяха на два етажа, а личните ни шка-
фчета в коридора на север. От него се влизаше в помещението
и водеще до мивките и тоалетните. Под нас/с/ подобно помещение

бяха помощници-оръжейници. В приземният етаж беше столовата

В другото двуетажно крило на сградата, баха настанени войниците от Охранителната батарея, често допълвани със ~~зарасняци~~.

Теоретичните занятия ~~и~~ се водеха в класните стаи, намиращи се на горният етаж на Новото казино. То беше близо до Централния портал на фабриката. През него се влизаше в района с производствените цехове. Някои от тях баха с доста големи обеми много постройки. Обширния район от няколко квадратни километра, беше заграден с висока мрежеста ограда, която беше в два реда и разстояние между редовете около 30 метра. По него се движеха подвижните постове от караула. Пред Административната сграда и Централният портал, след площада пред тях имаше доста голям неохраняем район. В него баха: старото и ново казино, детската градина за над 100 деца, плувният басейн с олимпийски размери и необходимите кабини-съблекални и футболно игрище с затревен терен. Те баха достъпни за гражданите на гр. Казанлък.

На нас школниците дневният режим беше следният: Сутрин ставахме в 5 часа и до 5,30 часа оправяхме леглата си и посещавахме умивалната и тоалетната. След това до 6 часа провеждахме стрени физическата си зарядка. До 6,30 часа закусвахме и строени до 7,00 часа се предвиждахме до Новото казино, разстоянието до което беше около 600 метра. Там до 11 часа, в класните стаи бяхме на теоретични занятия. До 11,30 часа се връщахме в столовата и до 12 часа обядвахме. До 12,30 часа отново строени се предвиждахме до Централният портал и влизахме в района на цеховете на практически занятия до 15,30 часа. Пиротехниците практикувахме в: барутната, пиротехната, капсулната, запалочната, газовата, патронната и оръдейната. До 16 часа се връщахме в класните стаи и имахме самостоятелни

занимания до 18,00 часа. До 18,30 часа се завръщаме в столовата и до 19,00 часа вечеряхме. От начало до 21,30 часа имахме свободно време до вечерната проверка след която в 22,00 часа бяхме в леглата. С натрупането на повече материал за усвоене, след вечерята под строй ни връща в класните стаи, където до 22,00 часа имахме самостоятелни занимания, под контрола на строевите подофицери. Към 22,30 часа се завръщаме в спалните помещения и след кратка вечерна проверка малко преди 23,00 часа бяхме в леглата. При този режим, имахме само 6 часа сън.

В празнични дни ставахме в 6,30 часа и до обед се занимавахме с личната си хигиена, а след обед от 14,00 до 20,00 часа обикновено бяхме в Градски отпуск. В месеца два пъти, ни водеха под строй цялата школа в Казанлък на баня.

Първите четири месеца ставахме само дневални в помещението, но от есента на 1943 година, когато частите от гарнизона бяха ангажирани по акции срещу партизаните, давахме по десетина души за караул по външната охрана на завода. Тогава големият район се охраняваше от 33 подвижни поста, движещи се между двете външни огради и правейки връзка помежду си. Охраната на завода беше разделена в три караулни помещения, като в едно от тях беше и военният арест. Всички отделни цехови имаше и вътрешна щатна охрана.

За теоретичните и практическите занятия отговаряха класните ни наставници и преподавателите, а извън тях строевите подофицери и общият ни строеви командир Капитан Тошев, който беше началник и на Охранителната батарея. Всяка специалност имахме отделен подофицер и общ ротен фетфебел. Капитан Тошев ни разрешаваше Градските отпуски.

Военната фабрика беше пряко подчинена на Военното мини-

стерство, а целият гарнизон бяха в състава на Втора армия.

На занятия и в района на фабрика^{тд} винаги бяхме облечени със сини работни дрехи и обути с дървени нальми. През есенно-зимния сезон, работното облекло носехме върху войнишките униформи, а нальмите заменяхме с платнени обувки с дървени ходи.

Имахме избрани и свои класни отговорници. Нашият беше Тамо^{хиник} Кеков Христов, откъсъл от село Българи^{хиник}, Луковицко.

По отделните предмети преподаватели ни бяха: д-р инженер-химик Касъров по "Барути и експлозиви"; химик Спасов по "Пиротехника", химик Дяков по "Органична и неорганична химия"; химик Станев по "Аналитична химия и смазочни материали"; инженер-химик полковник Станчев и артилерийски-инженер полковник Цонков по "Артилерийски бойни припаси"; арт.инженер полковник Тодоров по "Пехотни бойни припаси"; инженер майор Хавезов по "Външна и вътрешна балистика"; инженер майор Печигаров по "Отровни бойни газове". Имената на преподавателите по: "Електротехника", "Технология на металите", "Химическа служба" и "Установление за въоръжението и писмоводство" сега не мога да си спомня. По-късно ни включиха подготовка по "Минно-подрывно дяло/пехотни и морски мини/", както и запознаване със устройството на запалките и обезвреждането на самолетните бомби на Съюзниците. Ние пиротехниците трябваше много добре да познаваме боеприпасите на въоръжение в нашата армия, правилно да боравим с тях и съхраняваме, за да бъдат винаги годни за използване. В нашата армия тогава имаше такива внасяни от военните заводи на цяла Европа като: Круп, Рено, Викерс, Шнайдер, Бофорт, Шкода, Щаер, Сбръковка и други. След 1942 година имаше много доставено въоръжение от Германия, пленило във Франция и Съветския съюз. Това много затрудняваше подготовката ни.

Обучението ни се провеждаше в два семестъра по 6 месеца,

като в края на всеки семестър се провеждаша изпити. След завършване на школата получавахме званието "Запасен пиротехник" зачитащо се за полувисше образование. Заemanите от нас военни длъжности се равняваха на военен чиновник VII-ма степен и военен чин подпоручик. След завършване на школата, като кандидат подофицери следваше да бъде на стаж 6 месеца в някое от огнестрелните отделения. Пиротехниците и оръжейните техники на редовна служба бяха с офицерска униформа без пагони на раменете, а с малки такива на ръкавите. На тях пиротехниците имаха за емблема малка избухваща бомба, а оръжейниците две малко кръстосани цеви на оръдия. В зависимост от старшинство то имаха от една до три звездички..

С напредване на обучението ни, започнахме да разширим рисковете на нашата специалност. Балагаше се добре да овладеем тази специалност, за да е по-сигурно оцеляването ни. По този повод един наш съшколник заяви: "Момчета, който счита че не може да бъде пиротехник, да си събира чукалата и се връща в своят полк?" Затова по кръстихме "Христо Чукалото".

Над 80 на сто от школниците бяхме неблагодежни за тогавашната власт и не одобрени за ШЗО. Общата съдба бързо ни обедини в много добър колектив. Ограничена брой бяха "доносчиките". Имената на колегите - школници по азучен ред бяха:
1.- Ангел Михайлов Траянов от гр. Свиленград; 2.- Васил Александров Недков /Мошето/ от гр. Русе; 3.- Васил Трифонов Лазаров от с. Чепеларе, Асеновградско; 4.- Васил Димитров Паунов от гр. Самоков; 5.- Васил Йорданов Станков от с. Райково, Самоковско; 6.- Величко Павлов Панев от гр. Пловдив; 7.- Георги Петров Алексиев /Медицината/ от с. Три кладенци, Ловешко; 8.- Георги Константинов Стоилов /Св. Ив. Рилски/ от с. Кремен, Неврокопско; 9.- Георги Василев Нанев от гр. София; 10.- Георги Борисов

Сотиров/Пешо Влахад/ от с. Драгаш Войвода, Никополско; 11.-Димитър Питров Димитров/Тарзан/, от с. Топчии, Разградско; 12.-Димитър Жеков Димитров/Пантерата/ от с. Градинарско, Разградско; 13.- Димитър Малинов Димитров от гр. Пловдив; 14.- Дечо Иванов Танев /Пора/ от с. Гледачево, Новозагорско; 15.- Иван Димитров Захариев/Сайдера/ от гр. Нова Загора; 16.- Иван Иванов Спасов от с. Песнопой, Карловско; 17.- Иван Николов Казаков/Морският офицер/ от с. Мадлеш, Средецко; 18.- Иван Ранчев от с. Смилец, Пазарджишко; 19.- Иван Христов Гемеджиев от гр. Самоков; 20.- Иван Милетиев Стоянов/Муни/ от гр. Фердинант; 21.- Илия Павлов Пасков/Циганина/ от гр. Неврокоп; 22.- Илия Петков Илиев/драск. капсулче/ от с. Александрово, Ловешко; 23.- Кръстю Стоянов Костов/Кекето/, гара Мърчево, Фердинанско; 24.- Крум Илиев Георгиев/Коневичаря/ от гр. София; 25.- Камен Йосифов Кузев от с. Горни Романци, Брезнишко; 26.- Лека Илиев Илиев/нерво-болният/ от с. Река Девня, Варненско; 27.- Марин Слевчев Маринов/Малкият/ от гр. Павликени; 28.- Марин Иванов Маринов/Гамстера/ от гр. Сливен; 29.- Нецо Ценов Нецов от с. Царевец, Врачанско; 30.- Никола Славчев Минчев от гр. Велко Търново/след осиновяване е с името Никола Илиев Геков от гр. Бяла; 31.- Никола Иванов Николов от гр. Петрич; 32.- Никола Маринов Митев/Дели-орманският овен/ от с. Памукчии, Новопазарско; 33.- Ненко Димитров Крадлеков от гр. София; 34.- Панcho Русев Панчев/Умирачката/ от с. Раковски, Хасковско; 35.- Петър Цветков Доненчев от с. Брезово, Пловдивско; 36.- Петър Атанасов Миланов/Налъма/ от с. Вълчи дол, Ломско; 37.- Руси Игнатов Попов /Поръзният/ от Долна Студена, Беленско; 38.- Славчо Хрестов Танев/Кими/ от гр. Фердинант; 39.- Спас Алексиев Антонов/Черният/ от с. Караполци, Вовоселско; 40.- Спас Петков Спасов/Фото Деков/ от с. Деков, Свищовско; 41.- Стамо Минчев Стамов

/Шумкаря/ от с.Александрово, Казанлъшко; 42.- Стѣфан Василев Ножчев от гр.Стара Загора; 43.- Стѣфан Николов Карагьозов от гр.Казанлък; 44.- Стѣфан Николов Стойков/Сората/ от гр.Кърджли; 45.- Ташо Цоков Ташев/Унизиращият войн/ от с.Бълсничево, Лудиско; 46.- Христо Александров Атанасов/Зара Леандър/, от гр. Свиленград; 47.- Христо Антонов Тонев/Малкият/ от гр.София; 48.- Христо Желев Стоев/Пундата/ от гр.Стара Загора; 49.-Христо Атанасов Василев/Чукалото/ от гр.Бургас; 50.- Христо Куртев Генчев/Историята/, с.Недялско, Ямболско; 51.- Христо Трендафилов от гр.Провадия и 52.- Цеко Христов Вълцков/Овчарчето/ от с.Върбица, Врачавско.

Школата завършихме обаче 49 души. През прѣвият месец беше арестуван и върнат в полка му Христо Трендафилов, поради разкритие участието му в нелегална Ремсова група.

В края на лятото на 1943 година по същата причина беше арестуван и върнат в полка му Иван Ванчев. През декември същата година, поради заболяване беше освoden и Панcho Русев.

На снемката направена пре завършване на школата пред новото казино сме 47 души, като отсъствуват само двамата дневални.

От оръжейниците техници сега помна дамо имената на : Рачо Мускуров от Габрово, син на Търговец, на Георги Николо/Мингянин/, свиреща акордион и добър певец, който баше от гр.Русе, както и на добрият спортист Македонски от Карловските села и на Шолманов от гр.Свиленград.

Отделно при нас пиротехниците бяха се оформили няколко доста близки приятелки групи предимно на базата на общите големи и дълги маси на които се хранехме винаги заедно в

в столовата. Нашата IV-та маса наричаха "Щабна", защото с нас се хранеше и класният ни отговорник Ташо Ц. Ташев. На нея бяхме още: Васил Недков, Георги Алексиев, Димитър Маринов, Кръстю ^В Косто Крум Илиев, Никола Славчев, Петър Доненчев, Спас Андонов, Стамо Минчев, Спас Петков, Христо Желев, Христо Александров, Цеко Вълчков и моя милост. Отговорник на масата ни беше Никола Славчев.

В класните стаи не спазвахме групирането по маси. Аз стоях на предпоследният чин с Иван Ив. Спасов. Извън нашата маса, добри приятели ми бяха: Васил Паунов, Илия Пасков, Димитър Димитров, Ангел Траянов, Васил Лазаров, Георги Борисов и други. Дружах и с Христо Желев, но с чувството, че е натоварен да следи за поведението ми.

Около китариста Васил Паунов от пиротехниците и Георги Николов, акордионист от оръжейните тежници, се беше оформила група с певчески възможности. В нея участвувахме: Илия Пасков, Дечо Ив. Танев, Христо Желев и аз. Изпълнявахме туристически, стари градски, македонски и други песни. Отделна група имахме от активно спортстващите, като играехме основно футбол или плувахме в басейна. На тази основа беше голямото ми приятелство с Димитър Димитров /Тарзан/, Георги Нанев и други. Въпреки общата ни политическа нагласа, по време на престоя ни в фабриката не беше организирана никаква политическа дейност. Бяхме от различни краища на страната, не се познавахме добре, арестуването на посочените вече колеги, а и наличието на "доносчици" ни създаваше несигурност за такава дейност. Създаде се обаче много стабилна групова солидарност, свързана с общата пиротехническа ~~рискова~~ ^{рискована} съдба, както на няколко пъти беше демонстрирана, макар и спонтанно. Най-напред спрямо подофицерите ни, наричани Иван Дечев и той на оръжейниците Нойков, стремящи се да поддържат по-строг военен порядък в школата. Нашият подофицер

започна да ни слуша и прие по-свободният режим осигуряван ни от преподавателите, за което ние му отвръщахме, като пред ротният командир никога не го злеставяхме. С подофицера Нойков обаче стигнахме до пълен разрыв и той започна за всяко наше провинение, когато беше дежурен да дава рапорти и иска наказания с военен арест. Имащ случай, когато от пиротехниците и оръдейните техници наказаните ~~своен арест~~, трябаше да чакат свободни места в военният арест, за да изтърпят наказанието си. Наказаните през деня бяха на занятия, а вечер спяха на пода в ареста. Всичко това, накрая доведе до открита демонстрация на цялата школна рота срещу подофицера Нойков. Винаги когато сутрин се предвижвахме от помещението на Охранителната батарея до класните стаи в Новото казино, ~~ни~~ настигаше с файтона началника на фабриката полковник Рангелов. При командата "батарея", ние започвахме маршова стъпка, а при командата "мирно", прибрахме ръце към тялото си. Когато файтона с полковника се изравнеше с нас, при командата "на ляво", ние с глави следващ с поглед да ~~следим~~ минаващия файтон. Полковника ни отговаряше с козиране, докато минаваше край нас. Този ~~д~~ като дежурен ни водеше подофицера Нойков. При командата "батарея", някъде в колоната започна да се чува по-силно удряне на лъмите само на левият крак по паважа, а по-тихо и провлачено на десния крак. Скоро цялата батарея замарширува по този начин. Създаваше се впечатление, че маршират куци хора. При командите "мирно" и "~~глави~~ на ляво", разликата в шума от нальмите стана още по-фрапираща. Силно разгневен, полковника ни отмина без да ни поздрави/козирива/. По този начин злеставяхме подофицера, който ни водеше. Няколко дни, ротният командир капитан Тошев водеше разследване, за да установи организаторите. От привикваните наши същколници, разбрахме кои са доносни-

ци те между нас. Накрая бяха наказани с по 5 дни военен арест т рима набедени като организатори. Наказан беше обаче и подофицера Нойков.

Някъде по средата на лятото, ние пиротехниците започнахме действия, целящи отстраняването ни от школата, поради слаб успех. Отначало това правеха отделни колеги, но скоро това поведение стана масово. При изпитвания от преподавателите все почесто се даваше отговора "съвсем не знам". Причината бяха няколкото нещастни случая със човешки жертви в пиротехната и барутната. В сушилнята на осветителни тела/ракети/ изгоря един щатен пиротехник пред нас, когато бях на практика там. В повечето цехове се работеше със защитни облекла и маски срещу отровното действие на азотните окиси. Отделните постройки бяха изолирани с високи до покривите защитни земни валове.

Особено рисково беше производството на нитроглициерина, нитроцелулозата, живачният нитрат/гърмящия живак/, различните взрывителни смески и изучаваните почти 50 вида експлозиви. Особено рисково беше производството на капсули № 8, пресоването на които се извършваше в изолирани бетонни клетки. Вероятно сега се използват по обезопасени технологии на производство. Всичко, тогава ни настройваше отрицателно към пиротехниката.

Към началото на септември отрицателните отговори при изпитванията имаха вече масов характер. Лично аз почти не участвах, освен при химик Спасов, но затова имаше друга причина.

Споменах, че стоях на предпоследния чин, а химик Спасов още щом дойдеше в клас, ми нареддаше да отида на първият чин. Обиден, аз започнах при изпитване да му отговарям "Съвсем не знам".

Пиротехниката обаче ме увличаше и на класните упражнения видях имах отличен. Това промени мнението на химик Спасов и той започна да ме ползва за асистент, особено при практиките.

Ръководството на школата, почувствува организирания характер на отрицателните отговори и навреме реагира. Направиха няколко обиска в личните ни шкафчета и беше прибрана страничната литература, набавяна чрез работниците във фабриката. Затегна се контрола по време на свободните ни занимания в класните стаи. Активизираха дейността на "доносниците" и строго наказваха играещите белот и други странични занимания. Това обаче засили още повече противодействията на школниците. Тогава, по доклад до Военното министерство, от там ни изпратиха заповед, в която ни предупреждаваха, че на изпитите в края на първият семестър, който получи четири двойки ще бъде предаден на военен съд. За умишлен саботаж във военно време се предвиждало до 10 години затвор. Това доста ни изплаши и постепенно отрицателните отговори при изпитванията съвсем изчезнаха. Разбрахме, че за да уцелеем в нашата пиротехническа специалност е необходимо много добре да я овладеем. До края на школата нямахме повече прояви от такъв характер.

Ще изложа накратко и преживяното от мен при първият си караул в завода, попадайки в гористия южен район, близо до барутната. До този район се ходеше с теснолинейно влакче, поради почти два километра ~~работо~~ разстояние. Барутната познавах много добре, но ^{не и} района на външната охрана. Беше през есента, в едно мрачно и мъгливо време. Смяната на целия караул ставаше след обед, а аз попаднах трета смяна, застъпваща едва в 21,00 часа. Караулният началник не знаеше, че съм за пръв път караул в този район и не ни запозна по-светло с района на поста. Постовете се сменяха, чрез размяна на паролата, различна всеки ден. Заведоха ме с фенер и ме оставиха в тъмнината. При опита да се предвижа в тъмното, се блъснах в ствола на едно дърво. Опрах с гърб на него и реших да не мърдам от ~~това~~ това

място. Втълпявах си, че ако има нарушител и той не вижда нищо.

Доста време стоях така неподвижен в тъмнината с напрегнат слух. Изведнаж чух тихи и бавни стъпки: шляп, шляп, шляп! Бях на доста близко разстояние от мен. Съмкнах карабината от рако и се пригответих за стрелба. Шляпането премина на известно разстояние от мен и затихна. Постепенно се успокоих, че е вероятно е костенурка или друго подобно животно. Ако бях стрелял, щях да вдигна в тревога цялата охрана на завода, без да мога да им дам сериозно обяснение за повода. При смяната ми в 23 часа с Фенера, ме намериха до дървото. При следващата ми смяна от 3 до 5 часа сутринта нямаше мъгла и успях да обиколя и се запозная с района на поста си, както и да се свържа със съседните два поста. Когато бях на пост от 9 до 11 часа през денят, намерих и автора на стъпките. Беше доста голяма костенурка, заровила се в шумата на около десет метра от дървото, до което бях застанал. След това бях няколко пъти караул на различни постове в завода, но този запомних най-добре.

При Градските си отпуски, често посещавах баба Куна, майката на агронома Трифон Дончев в Рацнево. Познавах я от 1934 когато нощувахме у тях на път за връх "Св. Никола". Тя винаги ме посрещаше много добре. Често при тези отпуски бяхме заедно с братовчед ми Васил Кънчев/Боба/, за когото споменах че е фетфебел-школник в 2-ри противовъздушен полк.

Редовно кореспондирах с близките си. Майка ми изпращаше всеки месец по 200 - 300 лева, които ми бяха достатъчни.

От 1 до 19 август цялата школа бяхме в домашен отпуск. Повечето време бях в Стара Загора при баба си и брат си.

По това време майка ми беше в с. Калугерово, Харманлийско. Ходих и при тях за 2-3 дни. Баща ми беше там, като мобилизиран за което вече споменах. Той ми подменял войнишките дрехи с

нови. Там се запознах с македонеца поручик Арсов, бивш летец от Югославската армия.

Наскоро след завръщането от отпуск, на 28 август внезапно почина цар Борис III. Поради това бяхме три дни постоянно в "бойна тревога". Накрая положихме клетва на "царчето" Симеон, кое то беше на 6 години. За регенти му бяха избрани проф. Богдан Н. Филов, генерал Михов и принц Кирил.

По същото време, рязко се влоши положението на германците във войната. Съюзниците направиха десант, завзеха Сицилия, а след това нахлуха и в южна Италия. След преврата в Рим на маршал Бадолио, с доста усилия немците успяха за стабилизиране положението и спряха Съюзническите войски южно от Рим. Наскоро след това в Съветския съюз ^{me} загубиха битката при Курската дъга и се принудиха да преминат към отбрана, като се изтеглиха от Северен Кавказ. В резултат на всичко това в България почти никой не вярваше вече в победата на немците във войната.

У нас се активизираха действията на партизаните, а от Тенко по време на домашната си отпушка научих за създаването на Отечественият фронт.

В края на август баща ми със своето поделение беше изпратен в Македония, с. Негорци, Гевгелийско. Майка ми беше в отпуск по болест и остана в Стара Загора, а баба ми все повече западаше от възрастта си. Поради купонната система, те имаха сериозни трудности с прехраната.

Нас в школата ни хранеха добре, но работниците от завода, често се оплакваха, особено от инфлацията.

Започнаха и нас школниците да ни използват в различни военни акции. Първият път с камиони ни извозиха в горите край с. Средногорово, където търсихме никакви балони. Завърнахме се без да **ти** открием.

На 3 септември сутринта с камиони ни извозиха в с. Скоблово, Казанлышко. Използваха ни за охрана на източния район от блокирани¹⁷ от други военни част¹⁸ Калоферски и Тъженския планински райони на Стара планина. Предвиждаха ни по източния склон на Габровница/Ак дере/, до добра познатата ми местност "Корита". По време на предвиждането ни, един от нашите въпроизведе случаен изстрел, за което го обвиниха¹⁹ че искал да предупреди партизаните. След това през "Синята локва" излязохме на хижа "Мазалат", където обядвахме със "суха" храна. През "Пеещите канари", заобиколихме "Габровница" от запад и по хоризонта под "Големият Кадемлия" излязохме на връх "Мазалат". Южно от него нощувахме под един навес за добитък. На сутринта по пътека покрай "Куру дере" и през "Синаница" се съмкнахме в с. Тъжа. Водеше ни един селянин, мой съименник от с. Тъжа. Имам две снимки от тези наши скитания из Балкана, правени от един наш школник. Завърнахме се във фабриката, ²⁰ без да научим нищо за резултатите от тази военна акция срещу партизаните.

До края на първият семестър/30 октомври/, сериозно се готвехме за успешното му приключване. Беше ни засилен контрола при свободните ни занимания и спряни градските ни отпуски.

Ние обаче започнахме да си устроиваме увеселения в неделни дни в помещението, като някои внасяха и алкохол от споменатата вече кръчма ²¹"Баба Вида". Спомня²² си баса на оръжейният техник-школник, да изпие едно ²³войнишко канче ракия. След това обаче той изпадна в безсъзнание. Наложи се, колегите му да го отнесат в омивалните и с "конски извержения" да го принудят да повърне ракията, за да го спасят. Научили от "доносниците" за случая, наказаха загубилия облога Македонски и останали те участници ²⁴на 10-дневен военен арест.

Друга група наши²⁵ школници, често след проверка нощем иг-

раеха в помещението "Барбут"/комар/. По информация на "доносници" ги заловиха. Въпреки че ги събличаха голи, не можаха да открият заровете. Обясняваха, че учели за изпитите, защото бях поставили учебниците си до тях. Въпреки това ги наказаха по 10 дни военен арест.

Засегнатите от "доносници" ~~но~~ тези и други случаи, решават да ги накажат. Една вечер, след проверка към 23 часа, всички в помещението бяхме вдигнати и под строй минавахме покрай две легла в помещението. На тях бяха "нагъзурени" с голи дупета двама от "доносници" и ние следваше да плюем по тях. След това ги предупредиха, че ако продължат да доносничат, ще бъдат още по-строго наказани. До края на школата те не посмяха повече да доносничат. Умишлено не споменавам имената им.

Ще спомена за още една наша проява, станала причина за обща тревога във фабриката. Западно от шосето Казанлък - Бузовград имаше само овощни градини и лозя. За допълнения към войнишката ни дажба, организирахме нощи излизания след проверка за снабдяването ни плодове от тези градини. На практическите занятия, често нападахме плодните дървета в района на цеховете, но това не ни задоволяваше. Затова класните ни отговорници съобщаваха вечер тези, които следваше с по две войнишки торби, по направен проход между оградите и предупреден часови, да излизат ~~се~~ се връщат ~~се~~ с набрани плодове. Същите бяха разпределени между всички. Успешно бяха проведени около десетина такива излизания, когато стана провала. През октомври бяха мобилизирани запасници в Охранителната батарея и същата нощ чрез ~~боеч~~ със ~~боеч~~ тяхен на нашият проход. Непредупреден, той ги вижда когато се завръщат, пресичайки шосето ~~до~~ влязат през оградата в района. Мислейки ги за нелегални, той вдига тревога и те са

блокирани в района на поста, като успели да се скрият в един окоп на около 400 м от нашето помещение. Ние се опитахме да ги открием и прибераим, но не успяхме. На сутринта ги заловиха и пълните торби с плодове им осигуриха само по 10 дни арест.

Единият от оръжейните техници се оказа Рачо Мускуров, син на фабрикант от гр. Габрово.

Постепенно пиротехниката започна да ме увлича, особено увеселителната, аналитичната и военната химия и външната и вътрешна балистика. Наложи се по време на домашният си отпуск да си взема гимназиалните тетрадки по математика и тригонометрия. В школата ни снабдиха и с логаритмични таблици. Това задоволяваше и математическите ми наклонности. Освен това, за пръв път попадах в такива специализирани химически лаборатории и цехове с най-съвременна за тогава техника. Повечето бригадири и специалисти работници бяха завършили техникумите в градовете Казанлък, Габрово и Карлово. Ръководителите на цеховете бяха инженер-химици, машинни инженери или химици.

Моите представи за работническата класа бяха доста идеализирани от прочетено в книгите на баща ми и от моят вуйчо Кольо, майстор-леяр. Тук обаче, те бяха предимно от близките край гр. Казанлък села, дошли да препечелят пари и закупят още ниви, след което да се завърнат в село. Само около 35 - 40 на сто отговаряха на представите ми за пролетариата. За тях заведа беше основен източник на препитание, затова владееха добре специалността си и имаха висок човешки морал. Тия от селата и ограниченият брой цигани, не чувствуваха завода като свой.

От тях бяха основно крадците, доносниците и жените-проститути. В някои от цеховите преобладаваха жените и ръководителите им и останалите специалисти често развратничеха с тях. Нашият преподаватели често ни предупреждаваха да отбягваме бли-

вост с жените-работнични, поради многото венерически болести

Често при напуштане на работа, се правеха внезапни проверки за кражби. Независимо от това, някои от нашите школници си създадоха такива връзки и тайно се снабдява ~~с~~ с политическа и друга литература. Един от тях беше Панчо Русев/умирачката по-късно известен наш професор-философ. По този начин той снабди с книгата "Теорията на отражението" от Тодор Павлов. Вднаж подофицера Иван я намери и предаде на ротният командир. Не разбрал нищо от нея, той му я върна. През декември Панчо сериозно заболя и беше освободен от школата и върнат в полка. Често се оплакваше, че не е добре и ние го кръстихме "умирачка".

Аз се стараех по поведение и успех да бъда над средното ниво, като не се изявявам много. Поддържах близост и с Христо Желев, макар да беше един от "доносниците". Като "наблюдаван", това ми осигуряваше известна сигурност. Спазвах реда в школата, но не бях много дисциплиниран, поради което често бях лишаван от градски отпуск.

След изпитите за първият семестър, бях между първите десет по успех. Продължоха ни ефрейтори и бяхме по два дни в домашен отпуск, който прекарах в Стара Загора.

От 1 ноември започнахме II-ия семестър. По същото време общата обстановка в страната продължаваше да се влошава. Зачестиха въздушните тревоги и ние често трябваше да престояваме в окопите-скривалища ~~из~~ завода. Често ставахме караул, което беше за нас признак, че военните части от гарнизона са ~~в~~ военни акции за преследване "нелегални"/шумкари/. Към края на ноември, за трети път една вечер към 23 часа ни извозиха с

камиони в училището на с. Тъжа, където останахме до сутринта.

През нощта ме събуди Христо Желев и отведе в учителската

стая. Там бяха нашите началници, ~~заседатели~~, заедно с офицерите на завърналата се през нощта от Балкана жандармерийска рота. С тях беше и подпоручик Ширапчиев, за когото споменавах и по-рано. Не знаех, че е постъпил в жандармерията. След като им се представих, той им обясни, че поискал да ме види, след като е разбрал от Христо Желев, че и аз съм в училището. Били сме роднина, но цялото ни семейство сме ^{били} комунисти. Пред всички ме предупреди да внимавам, защото и моят ред щял да дойде, макар да сме роднина. Нищо не му отговорих и с Христо бяхме освободени. Тази среща потвърди мнението ми, че Христо е натоварен да ~~ми~~ контролира. Сутринта ни върнаха обратно в завода.

Новата 1944 година посрещнахме във фабриката с надеждата че през нея войната ще завърши с победа на Съюзниците. Не вяхме на "новите" немски оръжия, защото ние най-напред щяхме да научим за тях от преподавателите си. Надявахме се, ~~че~~ и ние ^{не} ~~да~~ можем да практикуваме новата си професия.

От контактите си с войници от Казанлъшкият гарнизон ^{запечатано} за борбата с партизаните на нашите военни части в Гърция и Сърбия. От войник от с. Ръжена научих и за смъртта на моят съученик Иван Милчев, загинал като фетфебел-школник ^{южно} от Солун.

Към средата на януари, частите на гарнизона и почти половина от нашата Охранителна батарея бяха на някаква голяма акция срещу партизани в Стара планина. Това наложи ^{да} три дни, почти цялата школа да бъдем караул по постовете в завода. След завръщането на войниците от Охранителната батарея, научихме, че партизаните били открити от скиори-военни съвсем случайно на хижа "Бузлуджа". При възникналата престрелка имало убити и от двете страни. Партизаните успели да се изтеглят покрай връх "Св. Никола" и хижа "Узана" и укрият във "Равна гора", където военният части изгубват следите им.

След големите бомбардировки над София, през месец януари започнаха усилено да ни обучават по обезвреждането на съюзническите самолетни бомби. Преустановиха да ни отклоняват за караул, защото им бяхме необходими повече като пиротехници.

През март, поради не добре обмислени действия, се наложи и аз да лежа във военния арест. Поради влошената ни храна с Димитър Димитров/Тарзан/, по време на Великите пости си осигурихме допълнително подхранване с масло и мед. Аз бях получил от майка си кутия пчелен мед, а той около половин килограм краве масло. Шкафчетата ни бяха едно до друго и ние си сихме меда и с маслото. Всяка вечер, след храна допълнително си хапвахме по филия хляб, намазана с мед и масло. За няколко дни изконсумирахме тази смес. Доносниците обаче ~~доведват~~ на ротния фетфебел за нашата допълнителна дажба и то през постте. Той решава да изчака, за да види дали ще вземе "Светото причастие", след като сме "блажили". На "Тодоров ден", в една Казанлъшка църква под строй ни заведоха и "пречистиха". Ние с Тарзан също се "пречистихме" и тъкмо ядяхме по две мекичета в двора на църквата, когато фетфебела ни извика. Попита ни дали сме доволни от "Светото причастие" и ние му отговорихме "Тъй вярно, г-н фетфебел!" Пред всички, той веднага ни залепи по два мощнни плесника. След това ни каза, че във завода допълнително ще се дообясняваме. В помещението ни прегледаха шкафчета, но нищо не откриха от меда и маслото. Ние обаче не отрекохме, че сме яли мед и масло, твърдейки че маслото не е "блажно". Фетфебела ни нарече "комуняги", доложи за случая на ротният и той ни наказа с десет дена "военен арест". Други сериозни произшествия до края на семестъра не ми се случиха.

От 5 до 15 април се проведоха семестриалните изпити. Всички успешно завършихме школата. Петър Доненчев беше първенец

а аз по успех бях между първите петима. Произведоха ни кандидат-подофицери и правото да носим на пагоните си емблема на военната фабрика. Бяхме разпределени по 10 души в петте Огнестрелни отделения/армейски складове/: Костенец, Карлово, Смядово, Павликени и София, където да стажуваме до края на редовната си военна служба. Аз бях в групата 2-ро Огнестрелно отделение. От 16 до 20 април ни пуснаха в домашен отпуск.

При раздялата ни, си направихме обща снимка с инженер-химик полковник Станчев и д-р инженер-химик капитан Касъров. Тя сега ми е скъп спомен от този период на живота ми. Освен във завода, на гара Тулово си направихме прощално веселие на пътуващите за северна, източна и южна България. Организатор беше акордиониста и певеца в школната ни рота, оръжейния техник от гр. Русе-Георги Николов/Мингянина/.

При кратката си отпътка в Стара Загора, имам запазена една снимка с нашият Христо Лечев. Той е в офицерската си униформа, а аз цивилен. От тази отпътка имам и един неприятен спомен. Току що бях пристигнал и влязъл в къщи, на врата ме извикаха приятелите от махалата. Излязох с разкопчана куртка и без фуражка. Докато разговаряхме, по улицата мина един подофицер от махалата, 4-5 години по-голям от мен. Поздравих го приятелски. Решил да се представи за "началник", той ми нареди да приведа в ред униформата си и с маршировка по улицата да му козирам. Изпълних нареддането му, но това много ме унизи пред приятелите ми ~~в махалата~~. Не желаех да ходя до военното коменданство в града и давам обяснения.

На 21 април 1944 година с влака през с. Тулово, заедно със Христо Желев отпътувахме за 2-ро Огнестрелно отделение в гр. Карлово.

3.- Във II-ро Огнестрелно отделение-гр. Карлово.

/ От 21.IV.1944 г до 15.III. 1945 год./

Към 8 часа сутринта пристигнахме на гарата в гр. Карлово. Един гаров служител ни посочи железопътен коловоз, водещ към II-ро Огнестрелно отделение. По него, за около двадесет минути с Христо Желев бяхме пред портала му. Близо до него беше голяма двуетажна постройка, където беше щабът.

До обед пристигнаха и останалите колеги, с които бяхме определени да стажуваме в това Отделение. Те бяха: Ангел Трайнов/Шута/, Васил Тр. Лазаров, Величко П. Панеков, Дечо Ив. Танев/Пора/, Димитър Мал. Димитров, Петър Цветков Доненчев, Стефан В. Ножчев, Стефан Н. Карагьозов, Христо Ат. Александров и Христо Ж. Стоев. След обед бяхме приети от началника на Отделение – полковник Иван Милчев, след което ни настаниха в две стаи на вторият етаж над щабът. В Отделението пиротехниците бяха главните технически ръководители, като Дончевски, Петров, Енчев и Йовчев. Те щяха да ни ръководят по време на стажа. Строевите офицери като: поручик Спиридонов и подпоручик Спасов бяха към Охранителната батарея на Отделението. Ние щяхме да имаме контакт с тях само в столовата. На вечерна проверка няма да се явявяме, а само нашият отговорник Петър Доненчев ще ~~подавява~~ и докладва, че сме "на лице". В Отделението имаше и няколко щатни подофициери, завършили за разлика от строевите такива специални 6-месечни курсове за помощник-пиротехници. Известна част от войниците към Охранителната батарея бяха обучени като "лаборатористи", за да могат добре да манипулират с боеприпасите. Почти всички бяха със средно образование. Останали войници носеха караула по охраната на Отделението.

Доста от редовните войници се оказа ^{из} от нашият Староза-

горски край. Двама от тях бяха съученици ми от гимназията: Иван Колев/Шико/ от с. Оряховица, тогава диспачер и Симан Д. Симанов, от с. Събрано, Новозагорско, писар в Щаба. Другите двама "земляци" бяха: завършилият право Тончо Трандев от с. Опак и завършилият финансии Петко Михалев от с. Маджерито. В Отделението се оказа и трима мои съученици от прогимназията в Раднево: Тодор Узунов/Радневец/, а Велю Нейков и Юю Русев от нашето с. Трън. В Охранителната батарея имаше войници от Новозагорско и Казанлъшко, но ~~около~~ една трета бяха от Карлово и селата ~~на~~ района му.

Пиротехник Дончевски беше началник на техническата служба, ^{като} съхраняващ ключовете на всички складове и печата с които ги запечатваше след работа в тях. Той отговаряше за наличността и движението на всички боеприпаси в Отделението. Всяка сутрин организираше и разпределяше работата с боеприпасите, след което даваше ключовете на складовете, в които ще се работи на своите помощник-пиротехници. Вечер обаче минаваше лично да заключи и запечата складовете. Ключовете и печата съхраняваше в желязна каса, поставена в канцеларията му. Ние стажант-пиротехниците бяхме подчинени пряко на него.

Пиротехник Петров отговаряше за артилерийските бойни припаси и лабораторията в Отделението. Обикновенно той замествуваше Дончевски.

Пиротехник Енчев, отговаряше за пехотните бойни припаси. Наскоро се беше завърнал от специализация в Германия по обезвреждането на самолетните бомби на Съюзниците. От него бяхме добре запознати ~~и~~ с морските и пехотни мини и обезврежда^{не}неизбухналите при стрелба снаряди/неразриви/, както и със самолетните бомби.

Пиротехник Йовчев беше най-възрастен и работещ повече

като оръжеен техник. Отговаряше за Оръжейните складове и тия за горивни и смазочни материали. Към него бяха ремонтната работилница и обслугващата техника⁷³ в Отделението.

Първоначално, редовните войници от нашият набор не ни посрещнаха много добре, но чрез моите съученици и познати бързо станахме по-близки с тях. Много добри приятели до края на престоят ми в Отделението бяха: Тодор Чальта и Радия от с. Орховица, Старозагорско; Пеню Ив. Недев/Женгилера/ от с. Конево, Христо Дечев от с. Загорци и Петър Арменчев от Сборище, Новозагорско; Марин П. Камбуров от гр. Карлово; Янко Кличев, санитарният на Отделението от с. Дъбене, Карловско; Лалю Пънчето от с. Шипка, Казанлъшко; Пенчо Габровеца от Габрово и други.

Няколко месеца преди нашето пристигане в Отделението е била разкрита нелегална организация, ръководена от един подофицер и шивача в Отделението. Изнасяли патрони на партизаните в района. Подофицера бил осъден на смърт, а шивача и останали те на различни срокове затвор.

Като стажанти, участвувахме в обработката и подготовката на боеприпасите, които се изпращаха по полковете на II-ра армия. Нямаше особено напрежение в работата ни. Скоро се запознахме с цялата складова база на Отделението. Тя беше разположена в междухълмието на Старопланинската рекичка "Мурла" и южно от шосето от Карлово за Сопот. След като преминеше под моста на това шосе, рекичката навлизаше в ограденият с двонареждества ограда район на складовете. След като излезеше рекичката от района, пресичаше железопътната линия от Карлово за Сопот, минаваше покрай с. Дъбене на юг и се вливаше в река Стряма. Всички складове бяха вкопани в земята почти до покрив и добре замаскирани с дървета, както и целият район. Едни склад беше свързан със теснолинейна линия, водеща до голя-

ма и дълга рампа. От северната страна на рампата беше тесно-линейната линия, а от южната широколинейната железопътна линия, водеща до гарата в гр. Карлово. На тази рампа едновременно можеха да се товарят над 20 товарни вагона. Отделението разполагаше с няколко камиона и трактор-влекач с ремарке. Близо до рампата беше медицинската лечебница, в самостоятелна постройка. В заграденият район имаше и две караулни помещения.

Целият район беше дълъг около два километра, с посока от югоизток на северо-запад и широк около 800 метра. В най-югоизточният край имаше до реката хубава зеленчукова градина с постройки до нея, в която се отглеждаха свине и овце. С произведената продукция се подобряваше храната на войниците.

В края на април, няколко дни след пристигането ни, на площада в Карлово стана нещастно събитие, взело човешки жертви.

Това разстрои не само жителите на града, но и нас пиротехните. След последните бомбардировки в София, от там по куриер колегите изпращат запалителни съюзнически бомби, 6 на брой.

По това време пиротехник Енчев е в София за обзвреждане на неизбухнали съюзнически бомби. Поради неговото отсъствие, запалителните бомби приема пиротехник Дончевски. Две от тях той пробно запалва и гаси на полигона в Отделението, като ги засипват обилино с пясък. Бомбите представляваха шестоъгълна пресована запалителна смес, дълги 30 см. и широки 798 см. Сместа беше пресована върху 5-6 см дебела стоманена основа. В тази основа, някои от тях имаха поставено взрывно устройство.

Познаваха се по един едва забележим винт. За това обаче пиротехник Дончевски не бил информиран. При запалването им на полигона, случайно не улучили на такива.

С началника на Отделението, решават да организират на площада в Карлово демонстрация и покажат на гражданите кол-

ко лесно се гасят с дебел слой пясък. Поради многото военни обекти в района на Карлово се очакваха бомбардировки. Освен нашето Отнестрелно отделение в близост бяха: Военния завод в гр. Сопот, летището с ремонтен завод за самолети "Марно поле" непосредствено до града и една дружина от 23-ти пехотен полк. На тази демонстрация, вероятно като нас скоро пристигнал никой от нас стажант-пиротехниците не присъствува.

Пред гражданите на площада Дончевски изнася кратка лекция за борбата с неизбухналите запалителни бомби и с помощниците си запалва два от тях. След това ги засипват с дебел слой пясък и загасват. След известно време ги откриват и показват, че са загасени. Засипват ги отново с пясъка и оставят един пожарник да пази купчината, докато дойдат градските чистачи, за да почистят площада. След като си разотиват всички до купа пясък идват група циганчета и почват да го ровят. В момента, когато пожарникът избухва, да ги разгонва, едната от тях избухва. Три пожарника и четири от циганчетата, а други три тежко раняват. Едната от тях се оказа с взрив в стоманената основа. От останалите налични в Отделението, едната се оказа също с такъв взрив в основата, които лесно извади мъртвите и я обезвреди.

За професионална небрежност, по-късно Пиротехник Дончевски бе осъден на 15 години затвор, а началника полковник Милчев преместен в Македония. Осъденият Дончевски беше застен от пиротехник Петров.

Този случай беше много поучителен за нас стажантите.

До края на месец юни, стажът ни протече сравнително спокойно. След всеки работен ден до 22 часа, вечерната проверка имахме право свободно да ходим до града. Ходехме на кино или се разхождахме по главната улица, като често посещавахме во-

допада на Карловската река/Су-чорума/. Близо до него беше най-старата текстилна фабрика в страната. Цялата ни група посети още в началото на ~~стара~~ ни, къщата-музей на Васил Левски.

Често ходехме и на футболното игрище, намиращо се северно от нашето Отделение.

В нашият щаб имаше постоянен радио-пост с два мощн радио-апарата. При тях денонощно дежуреха група войници, които следеха съобщенията за въздушните тревоги в страната и съобщаваха на военните обекти в района и града. Единият радио-апарат беше винаги на радио София, а другия резервен. С него при нощните дежурства често слушаха предаванията на радио Лондон и Москва. Ние се сприятелихме с тях и заедно с Ангел Траянов и Васил Лазаров, често ходихме при тях и слушахме тези предавания.

През юни, над България често започнаха да преминават големи ята от съюзнически бомбардировачи и да бомбардират в Румъния, района на гр. Плоещ и петролните полета около него.

Излитаха от южна Италия/гр. Бария, прелитаха над Албания и Македония/ V-та зона/. Когато самолетите бяха над Македония, нашия радио-пост следеше съобщенията за движението им. След като излезеха над Софийска област/I-ва зона/, подаваха сигнал до военните поделения в района, а когато излезеха над Пловдивска област/II-ра зона/ обявяваха въздушна тревога. Движеха се към Румъния, северно от София, поемаха по билото на Стара планина и над връх Ботев, ~~прехвърляха~~ право на север. По това време ние ги наблюдавахме, скрити в нашите противовъздушни окопи, намиращи се северно от Отделението и шосето Карлово - Сопот, непосредствено до Карловските лозя.

Бомбардировачите се движеха на ята от по 25 самолета, като всяка група от ятото беше от 5 самолета. Често бомба-

дировачите достигаха до над 250 самолета. Те бяха охранявани от група изтребители, които кръжаха около тях. Летяха на височина около 4 хиляди метра. Първите им полети до Румъния не са били успешни, което разбирачко ^{при завръщането им} нарушеният им строй, като повредените им самолети поединично се насочваха към Турция. Тогава те се атакуваха и сваляха от нашите изтребители.

Много ефикасна беше стрелбата по тях на ~~за~~ 88 милиметрови топки противовъздушни немски оръдия. Такава батарея имаше близо до военният завод в гр. Сопот. Тя ги обстреляваше само при завръщането им от Румъния. При първата бомбардировка над Румъния и гр. Плоещ, нашето радио съобщи, че са свалени 50 бомбардировача, а други 20 боя са потърсили убежище в Турция.

По това време, един нощен Съюзнически разузнавателен самолет хвърли няколко бомби край гарата в гр. Пловдив.

Пиротехник Енчев, след завръщането си от София донесе големо разнообразие от запалки и запалителни устройства от самолетните бомби на Съюзниците. Имаше и няколко бомби-сюрпризи обезвредени от него. Постара се да ни запознае с тях.

По време на стажа, най-близки връзки поддържах с колегите: Ангел Траянов, Васил Лазаров и Христо Александров, а по необходимост и с Христо Желев и Дечо Ив. Танев. От сънаборниците си, които заварих в Отделението ^{такива бях} с Марин П. Камбуров, Иван Колев/Шико/ и санитаря Янко Кличев.

След преместването на полковника, за началник на Отделението беше назначен един майор, чийто име сега не си спомням.

Той се държеше с нас-стажантите много добре. Почти всеки месец ни пушаше по една събота и неделя в домашен отпуск и аз си ходех до Стара Загора. Майка ми беше вече ~~беше~~ пенсионирана по болест, а баба ми все повече застаряваше. Брат ми завърши VII-ми гимназиален клас и от есента щеше да е абиту-

рент. Баща ми, като мобилизиран беше преместен от Македония в гр. Гюмюрджа, Беломористо. Прехраната на семейството беше доста затруднена, поради прекъсване връзката със с. Трън.

За икономии на средства, аз ограничих излизанията си в Карлово и даже да ходя всеки месец до Стара Загора. На 15 септември изтичаще редовната ми военна служба, навършвах същия месец 20 години и следващо да мисля сериозно за бъдещето си.

Баща ми, в писмата си ме съветваше да се запиша студент, без да ме насочва към каква специалност. Тогава студеските такси бяха високи и кандидатите да следват бяха малко. Мечтаех да следвам инженерство, но като полукласик нямах право да кандидатствам ~~за~~ тази специалност. Тогава реших да кандидатствам математика. Чрез Трифон Дончев, който от 1940 година работеше в Министерство на земеделието-гр. София, подадох необходимите документи. По средата на август получих писмо от чичо Трифон, че съм приет и ме е записал математика. Студенската ми книжка ~~била~~ ^{била} тяж. Ако след 15 септември не бъда уволнен, следвало да представя удостоврение, че съм мобилизиран.

През месеците ~~август~~ ^{юли и} ~~септември~~ войната се развише все по-неуспешно за немците. Светската армия през Молдова, докато и навлезе в Румъния. Въпреки формирането през юни ново правителство начело с Багрянов, у нас положението ставаше все по-нестабилно.

Малко преди това, в края на месец юли с Христо Желев постъпихме в града доста наивно и влязохме за два дни в гарнизонният арест. Разхождайки се по главната улица, забелязахме по няя да се движи към нас полковник Тодоров, бившият наш преподавател от школата в гр. Казанлък. От скоро беше във Воената фабрика-гр. Сопот и началник на гарнизона в Карлово, като най-старши офицер. За да избегнем разговор с него, ние ре-

шихме да се загледаме в една витрина с гръб към улицата, а той се движеше по отсрещния тротоар. Чухме обаче, как той се спря точно зад нас, но ние продължихме да гледаме към витрината с гръб към него. Накрая той ни извика: "Ножчев и Желев, елате при мен?". Като стреснати, с маршировка отидохме при него и се представихме. Той ни обясни, че е много обиден, че ние, неговите ученици сме се направили на "ударени", нежелаейки да го поздравим. Не прие нашите оправдания и по минаващ войник извика дежурният офицер от коменданството на града. След пристигането му, нареди да ни отведат в гарнизонният арест. В ареста нямаше място за нас, защото се оказа препълнен със задържани хора от селата, арестувани като ятаци на партизаните. През нощта се наложи да нощуваме на двора. На следващият ден, никой не ни потърси и до обед успях да проведа някои интересни разговори с арестуваните. По войник от Отделението, караул в гарнизонният арест, успяхме да уведомим колегите за нашето задържане. Едва на третият ден, със съдействието на пиротехник Петров бяхме освободени от ареста. Полковник Шодоров просто беше забравил за нас.

През същия месец бяхме свидетели и на две бомбардировки на летището в "Марно поле". Първата беше нощна и ни изненада без да е обявена въздушна тревога. Събудиха ни експлозиите на самолетните бомби. Паническа, целия състав на Отделението побоягнахме и се скрихме в най-близките окопи на юг до шосето за с. Дъбене. Докато тичахме, към окопите, цялото Карловско поле беше осветено от няколко висящи парашутчета ракети. Бомби повече не избухваха, но самолетите продължаваха да кръжат над летището, невидими от ракетите. На няколко пъти се чуха серия изстрели от 12 милиметровите им бордови картечници. Скоро всичко затихна, ракетите угаснаха и всичко се успокои. Ние

обаче останахме още близо час в окопите. В тишината обаче започнаха да се чуват глухи стонове на човек, викащ за помощ.

В тъмното не можахме да го открием. Едва сутринта, войниците от Отделението откриват ротният си фетфебел Драгански, заклещен в циментовият отвор минаващ под шосето, за отвеждане водата от северната в южната канавка на шосето. Той беше много пълен и тежащ над 130 килограма. Уплашен от ракетите и бомбите, за по- сигурно, вместо в окопите, той се вмъква в този отвор.

След това обаче не можал да се измъкне обратно. Беше трудно подвижен, но много добродушен и наивен човек. Обичаше обаче да демонстрира пред войниците си някакъв героизъм, като се хвали с минали свои подвизи. Често критикуваше другите поделения, че не ликвидирати партизаните. Той можел, ако му дадяли 50 добре обучени и въоръжени войници, две тежки картечници и 5-6 специално обучени кучета, за 20 дни ~~да~~ да ликвидира всички "шумкари". Сега обаче доста трудно войниците му измъкват от тази дупка, където от страх се беше "заклещил". След това доста време ходеше потиснат и засрамен пред войниците си.

Описах нарочно този случай, защото при паниката от бомбардировките, всеки може да изпадне в подобно положение.

Пиротехник Енчев ходи до летището в Марно поле на следващият ден. Хвърлени били само десетина 5-килограмови бомби и нямало неразриви за обезвреждане. Повечето от бомбите паднали по плаца на летището и нямало разрушения по сградите.

Имало доста убити и ранени от войниците, когато ~~бягали~~ към окопите, осветени от ракетите и обстрелявани от картечниците на самолетите. Според Енчев, самолетите били два и затова противосамолетната отбрана не е обявила въздушна тревога.

След около седмица, последва втора голема дневна бомбардировка на това летище. Към 10 часа беше обявена тревога

в Македония/ V-та зона/, а след около 15 минути и в София/ I-ва зона~~и~~. Веднага след това и в II-ра зона/Пловдивска област/ Всички от Отделението, освен караула се предвижихме в окопите северно от шосето Карлово - Сопот. Аз обаче останах при дежурните при радио-поста в Щаба. В това време, по радиото съобщиха че съюзническите самолети се насочват по поречието на р. Марийца на север. Тичайки напуснах щаба и когато бях на шосето, до чух бученето на бомбандировачите и видях от юг да идва първата им вълна от 125 самолета. Пред тях, изстребител водач опи- са полукръгла дъга от димна следа, точно по средата на Карловското поле, съвпадаща с летище "Марно поле". ~~Навлиза~~ Достигайки дъгата, самолетите изсипаха товара си от бомби, без да нарушават строя си. Достигайки билото на Стара планина, завиха на запад. Така преминаха четири вълни от по 125 самолета, като след втората вълна ги различавахме само по ~~силния~~ шум и мощните взрывове на изсипаните бомби. Цялото поле беше обхванато от голям че-рен облак с височина над 2000 метра. На следният ден научихме че били запалени от бомбите цистерните с гориво на летището.

Този облак се разнесе напълно, едва след два дни.

Веднага след завръщането ни в Отделението, пиротехник Енчев замина с кола за "Марно поле". Завърна се на следващия ден и събра нас стажантите. Съобщи ни, че има много неизбухнали бомби, особено по плаца на летището. Повечето от тях му били познати и лесни за обезвреждане. Засегнати от бомбите били два хангара, построени от ~~В~~емонтния завод, казармените по-мещения и една от цистерните с гориво. Унищожени са само два учебни самолета, защото бойните самолети отдавна са били пре-базирани в резервни летища до селата: Песнопой и Войнягово, Карловско и Осетеново, Казанлъшко. Жертвите имало само от караула охраняващ летището. След това, пиротехник Енчев формира

Група от трима свои помощник-пиротехници, като към тях включи от стажантите само мене и Петър Доненчев. След това подробно ни инструктира по организацията на работата, която ще вършим.

На следващия ден сутринта отидохме на летището. След това ни разпредели по обектите, като ни напомни да не разместваме по-леките бомби, защото са с освободени предпазители на запалките.

Всеки от нас носеше само по една чанта с набор отверки, различни клещи и гаечени ключове. Погрудните за обзвреждане бомби, пиротехник Енчев беше оставил за себе си, а на нас с Доненчев остави най-леките за манипулиране. Работехме всички изолирани, на достатъчно разстояние един от друг.

Сега ми е доста трудно да изложа вълнения, които съм изпитвал тогава. Стараех се да владея нервите си и работя спокойно.

Повечето бомби бяха 50 килограмови, а имаше и двойно по-големи. При фатална наша грешка, нямаше да чуем експлозията им, защото веднага се разпадахме не на части, а превръщахме в дим от газове. Не помня на колко бомби съм обезвредил запалките, но дъвечерта групата ни напълни няколко сандъка със снети запалки и извадени детонатори от бомбите. Накрая взривихме с тротило-ви шашки няколко несигурни за манипулирани бомби. Оставихме на войниците от летището да приберат и складират на безопасно място обезвредените бомби, а ние се завърнахме в Отделение то. Бях доволен, че оправдах доверието на пиротехник Енчев.

Имах лични впечатления от разрушенията на летището и ги сравнявах с тия съобщени от радио Лондон, на следващият ден след бомбардировката. Според тях било унищожено най-голямото немско летище в България с няколко стотин бойни самолета, а немци на това летище въобще нямаше.

В края на месец юли, в Отделение беше организиран 30-дневен курс за помощник-пиротехници/сапьори/. Участвуваха

40 души млади подофицери, предимно запасници. Ръководител на курса беше пиротехник Енчев, а ние с Доненчев бяхме включени повече като водещи практическите занятия. Това беше за нас признание, че сме най-добрите от стажантите. За пръв път в живота си се проявях както лектор и преподавател. Всички курсисти завършиха успешно курса.

От средата на август беше организиран втори такъв курс с 40 участници. Енчев беше преместен в друго Отделение и ръководител на курса беше пиротехник Петров. Поради голямата му заетост, той натовари мен да ръководя курса, а за мой помощник оставил Доненчев. Той се обиди, защото смяташе е по-добър от мене. От началото на юни, аз бях на стаж при Петров, който след Дончевски оглавяваше цялата техническа служба в Отделението.

Бях спечелил доверието на пиротехник Петров и като краснопис сец ми беше предал воденето на книгите за движението на боеприпасите в Отделението, което вършех предимно вечер. Тогава се научих да пиша и на ~~пишуща~~ машина.

Въпреки голямата си натовареност, се старах да поддържам добри връзки с приятелите си, особено с Ангел Траянов. Той ми призна, че брат му е убит като македонец-комунист.

През август на два пъти ходих до Стара Загора. От Тенко и Димо Малешков разбрах, че Съюзниците имали намерение да направят десант в Гърция, но им била необходима подкрепата и на Турция. С тях слушах и радио "Христо Ботев", призоваващо нашето Правителство да аннулира договора си с Германия и предаде властта на Отечествения фронт. Въпреки, че не сме във война със Съветския съюз, по-добре било България да бъде окupирана от Съветската армия, която по това време беше вече в северна Румъния. От Тенко научих и кои партии участвуват в Отечественият фронт. Те настоявали веднага да се присъединят към

Съюзниците, ако желаем да съхрани България в границите ѝ от прѣди войната. Следвало обаче да воюва ^{ME} и срещу германците, до края на войната.

Приятелите ми в Огнестрелното отделение, като Камбуров, Арменчев, Кличев, Шико, Трандев и другите, също бяха добре информирани за програмата на ОФ-то. Те бяха информирани и за действията на партизаните в Карловският район. От тях знаех, че с. Свежен в Средногорието е известно като "Българският Сталинград". От него имаше войници в Отделението.

След Кишеневско-Яшката операция, Съветската армия навлезе дълбоко в Румъния и там на 23 август беше извършен преврат, ^в Румъния обяви война на Германия. Наскоро след това Съветските войски бяха вече на нашата граница в Добруджа. Това предизвика оставката на правителството на Багрянов, сменено от правителството на Муравиев. Неговите нерешителни действия принудиха Съветския ^{Фюз} да обяви война и Съветската армия ^{до} навлеза в България на 5 септември. Това напълно дестабилизира обстановката у нас. Близките на убитите партизани и ятаци в Карловския район, започнаха да търсят възмездие. От нашите съвойници научихме за ликвидирани в Карлово и района полицейски началници и полицаи. В страната се създадоха условия на анархия и терор, при който можеха да загинат и невинни хора. Налагаше се бърза промяна в ръководството на страната.

В Отделението беше сравнително спокойно, но известна част от курсистите за помощник-пиротехници/сапьори/ дезертираха на 7 септември от Отделението.

На 9-ти септември рано сутринта, след като слушахме в радио-поста декларацията на новото правителство от Отечественият фрон, начело с Кимон Георгиев, в Отделението моите ^{дес} приятели: Петър Арменчев, Петко Михалев, Марин Камбуров, Тончо

Трандев, Янко Кличев, Иван Колев/Шико/ и други, се събират и изграждат "Войнишки комитет". Председателят П. Арменчев боядисва един чаршав с червена боя и го развява сутринта на закуска пред всички, като обявява, че в София е създадено правителство на Отечественият фронт, обявена е война на Германия, а в Отделението е създаден "Войнишки комитет". Призовава работата да продължи нормално, като пиротехниците и офицерите съгласуват действията с "Войнишкия комитет", който е представител на новата власт. Но късно, същият ден извикаха Петър Доненчев, Ангел Траянов и мен и ни утвърдиха за сътрудници на този комитет.

Във войната с германците по западната ни граница, беше включена и нашата II-ра армия и за нас възникваше напрежение, във връзка снабдяването ѝ с боеприпаси.

На 13 септември, по молба на "Войнишкият комитет", Отделението беше посетено от група паргизани. С тях дойде и бившият шивач на Отделението, освободен от затвора. Няколко дни след това ходихме в Карлово да посрещаме първите части на Съветската армия.

На 15 септември беше арестуван пиротехник Петров, поради това, че е участвувал в някакъв комитет, организиран за борба с партизаните. Замести го пиротехник Марков, преместен при нас през август от IV-то Огнестрелно отделение-гр. Павликени.

Той обаче се оказа много слаб организатор и специалист. Освен това се държеше като уплашен пред "Войнишкия комитет" и се наложи да поемам почти изцяло задълженията му. По това време приключи редовната ни военна служба и ние веднага бяхме мобилизиирани до края на войната. Аз изпратих удостоверение до университета, за да се оправдае отсъствието ми.

Наскоро след това получих писмо и от баща си, който беше

още в Беломорието като мобилизиран. Той правеше анализ на политическите събития у нас и ми даваше някои ~~съвети~~^X. Отговори му веднага и му благодарих.

На 21 септември 1944 година навърших 20 години. Приятели те ми от "Войнишкия комитет" организираха в бърснарница на Отделението тържествен-ритуал. При специален съпровод на песни и музика, бърснарят Васко Хлебяров ме официално обръсна за пръв път. Обявиха ме, че съм вече пораснал мъж, който освен в пиротехниката, следва да се развива и в "друга" насока. Въобще бях много добре заетен. Бях им благодарен, като съжелявах че не разполагах с достатъчно пари, за да ги почерпя по-богато. С доста от тях и след ~~тодини~~ поддържах добри връзки. Някои от тези приятели, като Петко Михалев, Пенчо Габровеца и Лало Нънчето обаче си отдохаха ~~от живота~~,^{наскоро} след напуштане казармата.

На 25 септември в Огнестрелното се самоуби фейербела Драгански, който по "9-ти септември" беше изчезнал за няколко дни. Към него нямаше никакви обвинения и не можаха да се установят причините за самоубийството му.

На 1 октомври от щаба на 8-ма Тунджанска дивизия в Стара Загора, в Отделението ни беше изпратен първият помощник-командир по политическата част. Той беше изчезналият по "9-ти септември" войник от Отделението Колю Философа, от нашият набор. Беше от Новозагорските села, със средно образование, малко "смахнат" и гледаше свинете в Отделението. Съвойниците му го знаеха като "доносчик" и бивш член на легиона в гимназията. Това беше изненада за "Войнишкия комитет", който направи изложение-протест до щаба на 8-ма дивизия, но отговор не се получи. От Карлово също не бяха искали мнение. Колю се постара да покаже, че си е същия, както и преди и се държеше като "Съветски комисар", както ги описваше бившата власт. Настани

се в стаята на командира на Отделението, въоръжи се с два пистолета и автомат, не зачиташе "Войнишкият комитет" и майора - командир и си разрешаваше да пуща в отпуска запасняците, въпреки напрежната работа поради участието ни войната. Започна след това да скита и пиянствува по съседните села. Често по сигнали от кметовете на селата, пращахме превоз да го прибира "мъртво" пиян.

В същото време ~~дено~~ започнахме да комплектуваме и изпращаме за II-ра армия по 30 - 40 товарни вагона дневно с боеприпаси. Освен това бяха мобилизиирани и изпратени на фронта два наши армейски склада, за пиротехници с които заминаха колегите Христо Желев и Васил Лазаров, както и за ковчежник приятеля ми Марин П. Камбуров.

По това време, в дружината на 23-ти Шипченски полк-гр. Карлово, за командир по политическата част беше изпратен съученика на Тенко, старозагорец Йовчо Спиридонов/политзатворник/. Като не служил войник, той не познаваше порядките в казармата. По препоръка на Тенко, той често идваше при мен за съвети. Чрез него се опитахме да въздействуваме на Колю Фило-софа, но той не пожела да ни слуша. Не му въздействува и предупрежденията на няколко пъти на "Войнишкия комитет". По решение на последният, една ^{дено} нощ арестуваше пом.командира и с подготвено писмо-изложение, придружен от Т. Трандев и Иван Колев ~~и~~ изпратен в Стара Загора. След кратка проверка го изпращат в затвора, за да бъде съден. Представил се за изгонен от статута на ~~ОД~~ Отделението и по препоръка на свой съученик-партизанин го назначили за пом.командир. Съдбата на този човек по-късно не ми е известна. При такива "мътни" и преходни времена, винаги могат да изплуват и действуват такива аморални и двулични хора.

Назначеният ни нов помощник-командир Егей Попов, беше от с. Опълченец, Чирпанско, бивш партизанин. Бързо се работи с Войнишкият комитет и добре въздействуващ политически на войници в Отделението.

Продължаването на участието ни във войната, увеличи значително работата ни в Отделението. Следващо навреме да осигуряваме необходимите бойни припаси в районите на военните действия. Ежедневно по телефона от Министерство на войната/подпоручик Шумлев/, получавах необходимите нареждания - заявки, които се дублираха от пристигналите за целта на следващия ден приемчици, носещи писма със същите наряди. Ние пиротехниците, с помощник-пиротехници и войници-лаборатористи ги изваждаме от съответните складове, комплектувахме ги и извозвахме на рампата. Там ги складиравахме, проверяхме и приготвяхме за приема не от приемчиците. След подписването на съответните документи се товареха на вагоните или камионите за иззвозване по направление. ~~И~~несените от складовете боеприпаси ежедневно се нанасяха по книгите съхранявани в самият склад, а ~~след това~~ след работата ^и главните книги, съхранявани в стаята на техническата служба в Щаба. По този начин винаги знаехме наличността на всеки боеприпас. Ние пиротехниците отговаряхме за правилното им комплектуване и изправност. Нашите грешки бяха свързани с гибелта на хора и оръжия при използването им. От нас завишише ефективността им при използването в боя. Затова грешките ни, ако се допуснеха такива, се наказваха със затвор, а при установена умълчаване и със смъртно присъда.

През октомври бях командирован в Стара Загора за няколко дни. Трябваше да приема и организирам иззвозването на боеприпасите от един немски склад, разположен открито в ниската гора между селата Богомилово и Белчево/Ракитница/, както и втори